

УДК 351.824.1:330.341.1

Термоса І.О.
*асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка*

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВЛИВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

CLUSTERING AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

АНОТАЦІЯ

У статті узагальнено основні положення сталого розвитку України, виявлено основні чинники, що його забезпечують. Досліджено переваги та розкрито основні аспекти функціонування кластерної моделі соціально-економічного розвитку сільських територій. Розглянуто практичні приклади застосування кластерної моделі розвитку на прикладі агрорекреаційного кластеру. Запропоновано структурну модель сталого розвитку сільської території, в основу якої покладено кластерну структуру.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, інновації, інтеграція, кластер, кластерна модель, агрорекреаційний кластер.

АННОТАЦИЯ

В статье обобщены основные положения устойчивого развития Украины, выявлены основные факторы, которые его обеспечивают. Исследованы преимущества и раскрыты основные аспекты функционирования кластерной модели социально-экономического развития. Рассмотрены практические примеры применения кластерной модели регионального развития на примере туристического и агропромышленного кластеров. Предложена структурная модель устойчивого регионального развития, в основу которой положена кластерная структура.

Ключевые слова: развитие, устойчивое развитие, инновации, интеграция, кластер, кластерная модель, агрорекреационный кластер.

ANNOTATION

There were summarized main positions of constant development of Ukraine, there were discovered and described the main factors which provide it: environmental, economic and social. There were found basic directions of Renewing the management of regional social and economic sectors related to the integration and union of the efforts of government, socially responsible business and people of the region to solve the most important tasks which are related to creating a comfortable and safe environment for human life. It was studied the advantages and revealed the main aspects of functioning the cluster model of socio-economic development, which give possibility to the cluster not only to occur, but also to ensure its viability, self-sufficiency, successful and effective organization. It was considered practical examples of using of cluster model of regional development on the example of agriculture clusters. It was offered a structural model of constant regional development, which is based on cluster structure.

Keywords: development, sustainable development, innovation, integration, cluster, cluster model, agro-recovery cluster.

Постановка проблеми. Сталій розвиток сільських територій – досить складне, неординарне та суперечливе завдання для України. Про такий розвиток можна говорити лише тоді, коли економічне зростання, матеріальне виробництво та споживання відбуваються в межах спроможної до відновлення екологічної системи.

Разом із цим в активній фазі здійснюється адміністративно-територіальна реформа, результатом якої є створення нових об'єднаних

територіальних громад. Під час цього процесу всі новостворені громади повинні розробити стратегічний план свого соціально-економічного розвитку, в якому повинні бути відображені рішення наявних на цих територіях економічних, екологічних та соціальних проблем. Для вирішення таких проблем для об'єднаних територій досить актуальним є створення та розвиток кластерних структур, які могли б забезпечити їм трансфер інновацій, допомогу у вирішенні екологічних питань та здійсненні природоохоронних заходів, здійснити промоцію території, залучити як внутрішні, так і зовнішні інвестиції, створити нові робочі місця і, як наслідок, поліпшити соціально-економічний стан та добробут місцевого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку кластерних структур та їх впливу на сталий розвиток підприємств, галузей, територій, регіонів, національної економіки у цілому присвячено роботи багатьох вітчизняних науковців. Так, Л.М. Васильєва [1] розглядає кластер як інструмент підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки; М.М. Бігус, Є.Д. Голикова [2] досліджують кластеризацію як перспективу розвитку міжнародного туризму та активізатор розвитку економіки України; В.П. Ільчук, І.В. Лисенко [4], Ю.О. Ульяновченко [6], розглядають формування кластерів як засіб сталого соціально-економічного розвитку регіону; Л.І. Катан [7] у своїх працях розглядає теоретичні засади формування регіонального інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери.

Питанням розвитку кластерів у контексті сталого розвитку присвячено роботи як вітчизняних, так і закордонних науковців: А. Алієвої, М. Портера [4], В. Самофатової, С. Соколенка, В. Федоренка, А. Гойка, В. Джебейла, К. Хуртаєва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але, незважаючи на значний теоретичний досвід у питаннях розвитку кластерів, нинішній стан національної економіки свідчить, що мають місце відчутні наукові прогалини, зокрема в частині аналізу доцільності, планування і прогнозування результатів та соціально-економічних наслідків від створення кластерних структур для окремих сільських територій, особливо з урахуванням

територіальних, структурних, технологічних і екологічних змін.

Мета статті полягає у дослідженні та обґрунтуванні доцільності створення та розвитку кластерних структур як структурних ланок сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель сталого, стійкого розвитку, як і будь-яка інша соціальна модель, є системою інтегрованих компонентів, їх суттєвих відносин і зв'язків, що відображають основний зміст процесів збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку.

У всіх вихідних умовах сталого розвитку йдеться про перехід від стихійності до керованості. Виходячи із цього, можна охарактеризувати модель сталого розвитку України такими основними положеннями [3, с. 9]:

- у центрі уваги мають бути люди та їх право на здорове й плідне життя в гармонії з природою;

- охорона довкілля повинна стати невід'ємним компонентом процесу розвитку, що не може розглядатися окремо;

- розвиток і збереження довкілля має поширюватися не тільки на нинішнє, а й майбутнє покоління;

- для досягнення стійкого розвитку держави слід вилучати або обмежувати моделі виробництва та споживання, які йому не сприяють.

До основних компонентів, що забезпечують сталий розвиток, належать [3, с. 10]:

- *екологічний* – визначає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації;

- *економічний* – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку;

- *соціальний* – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки та благополуччя.

Розвиток соціально-економічної сфери сільських територій нині є одним із найважливіших стратегічних завдань розвитку України. Це, з одного боку, свідчить про необхідність кардинального поліпшення якості життя сільського населення, а з іншого – вказує на невідомість багатьох організаційних і теоретико-методологічних проблем управління соціальною сферою села, на недостатню ефективність наявної системи управління соціально-економічним територіальним, регіональним і, як наслідок, національним розвитком.

Стає очевидним, що наявна модель організації управління соціально-економічною сферою села потребує оновлення, пов'язаного, насамперед, з інтеграцією, об'єднанням зусиль органів місцевого самоуправління, соціально відповідального бізнесу та населення території для вирішення найважливіших завдань, що стосуються створення комфортного і безпечного навколишнього середовища для життєдіяльності людини.

Сьогодні для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку державне регулювання має сконцентрувати свої зусилля на забезпеченні постійно відтворювального соціально-економічного зростання та підвищення конкурентоздатності в умовах міжнародної інтеграції. Для забезпечення цього розвитку на перше місце має виходити доволі поширений інструмент державної політики постійно відновлювального економічного зростання й підвищення конкурентоздатності – кластерна стратегія. За твердженням одного з фундаторів кластерного підходу М. Портера, найбільш конкурентоздатні галузі розвиваються за принципом кластеру, а державна політика з підтримки створення кластерів підвищує конкурентоздатність компаній – учасниць кластеру й національної економіки у цілому [4].

Як зазначають В. Ідчук та І. Лисенко, «кластерний підхід – це реалізація інтеграційних процесів у сфері виробництва, започаткування нових форм економічної активності, які функціонують на високому рівні агрегації, що забезпечує високу ефективність управління, цілеспрямоване використання сукупного виробничого потенціалу та організаційно-економічного ресурсу всіх учасників кластерного утворення» [5].

Враховуючи вищезазначені засади сталого розвитку, слід зазначити, що концепція кластеризації як соціально-економічного інституту компенсує зростаючий в умовах глобалізації рівень невизначеності соціальних та економічних процесів, створює специфічний інформаційний простір, який формує економічних суб'єктів з новими мотиваціями, розвиває багатовимірність економічного простору.

Перехід від галузевої економіки до економіки кластерів означає перехід до нової форми спільної праці, за якої координація діяльності здійснюється на основі вільного інформаційного обміну по горизонталі, обміну знаннями, вміннями і навичками, спільного використання нематеріальних активів. Трансакції в кластері можуть не супроводжуватися ринковими угодами з передачі прав власності, а базуватися на їх спільному використанні або передачі окремих деталізованих повноважень.

Кластери, з одного боку, характеризуються міцними технологічними чи фінансовими взаємозв'язками між учасниками, з іншого – нагадують асоціації, тому що дають змогу учасникам не тільки зберігати юридичну самостійність, але й конкурувати між собою. Схожість з асоціаціями підкреслюється також можливістю участі у кластері всіх основних економічних суб'єктів: бізнесу, держави і населення. Іншими словами, в кластерах формується складна комбінація конкуренції та кооперації. Вони знаходяться наче в різних площинах і доповнюють один одного, особливо в інноваційних процесах. Своєю чергою, зазначена форма об'єднання потребує високої

довіри, стійких, особливих взаємин між організаціями [6, с. 5].

Отже, основною ідеєю соціально-економічного кластера є підвищення якості життя населення сільської території, та ефективності діяльності його учасників на основі кооперації і співробітництва. Завдяки використанню ресурсного, управлінського та інтелектуального потенціалів елементів, що входять до кластеру, і механізму взаємовідносин між його учасниками проявляється синергетичний ефект, що дає змогу збільшити результативність роботи кожної структури.

Ми пропонуємо модель функціонування та розвитку аграрної економіки та сільських територій на базі агрорекреаційного кластеру.

Етапи становлення агрорекреаційного кластеру:

1-й етап – розвиток сімейних ферм (СФ);

2-й етап – розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на базі сімейних ферм;

3-й етап – розвиток туризму та вирішення екологічних питань (проблем);

4-й етап – запровадження використання власних альтернативних джерел енергії (наприклад, біогазового обладнання).

Основними точками зростання, на нашу думку, повинні бути логістичні підприємства (можлива й цілком обґрунтована комунальна форма власності або на засадах дольової участі приватних інвестицій та органів місцевого самоврядування). Основним завданням такого логістичного комунального підприємства має бути інфраструктура для зберігання сільськогосподарської продукції (рис. 1), що надійшла від сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що створені на базі сімейних ферм (рис. 2).

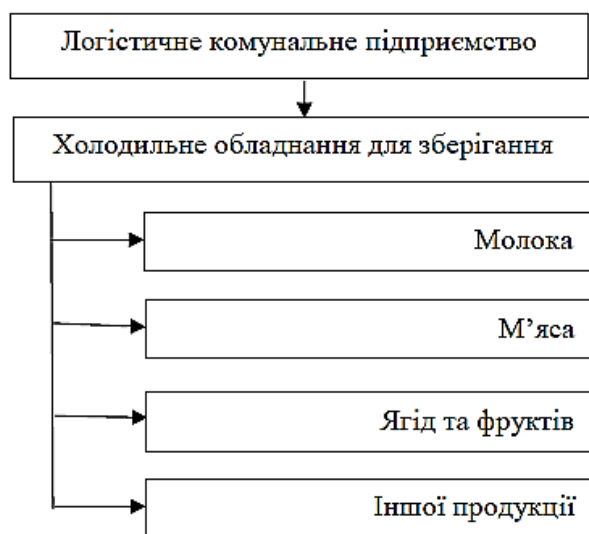

Рис. 1. Основне завдання логістичного комунального підприємства

Джерело: розроблено автором

Логістичне комунальне підприємство (ЛКП) чи районне логістичне комунальне підприємство (РЛКП) може бути створене за кошти місцевих громад, за кошти районного чи обласного бюджету, за грандові кошти чи кошти ДФРР за технологічним напрямом, який необхідний для конкретного сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (СОК). Тобто якщо СОК забезпечує виробництво та переробку молочної продукції то й напрям технологічного забезпечення повинен відповідати зберіганню молочної продукції. За аналогією створюються ЛКП для зберігання ягід, фруктів, овочів, м'яса, риби та інших видів сільськогосподарської продукції.

Отже, на окремій сільськогосподарській території може бути створено декілька логістичних комунальних підприємств.

Одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності сільських територій є створення на базі кооперативних формувань та інфраструктурних об'єктів агрорекреаційного кластеру (рис. 3), який на регіональному рівні зможе об'єднати матеріальні, грошові та трудові ресурси. Оскільки кластери підвищують інноваційну діяльність, продуктивність праці та рентабельність саме малих та середніх підприємств, які є основою кооперативного руху України, то можна припустити, що кластеризація для кооперативного сектору економіки є природним, еволюційним процесом поступального розвитку.

Агрорекреаційний кластер за своєю суттю та змістом є набагато ширшим, аніж кооперативний кластер, хоча й відповідає всім його характеристикам, тому що він націлений не лише на конкурентний розвиток кооперативів в його середовищі, а й на розвиток несільськогосподарських видів виробництва, вирішення екологічних проблем, розвиток «зеленого» туризму, розвиток та використання альтернативних джерел енергії.

Кластерний підхід розвитку сільських територій дасть змогу об'єднати зусилля сільськогосподарської кооперації для вирішення завдань щодо підвищення життєвого рівня сільського населення, відродження сільськогосподарського виробництва, соціального устрою села. Особливу актуальність ці питання набувають в умовах вступу України до Всесвітньої організації торгівлі та інтеграції до європейського простору, посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Кластер формує бренди сільської території, визначає її спеціалізацію та позиціонує її на зовнішньому ринку.

Переваги кластерної моделі сталого розвитку для суб'єктів кластера:

- розширення та зміцнення взаємозв'язків у своєму сегменті ринку;
- забезпечення більш гарантованого ринку збуту продукції, послуг;
- підвищення доступності фінансових ресурсів;

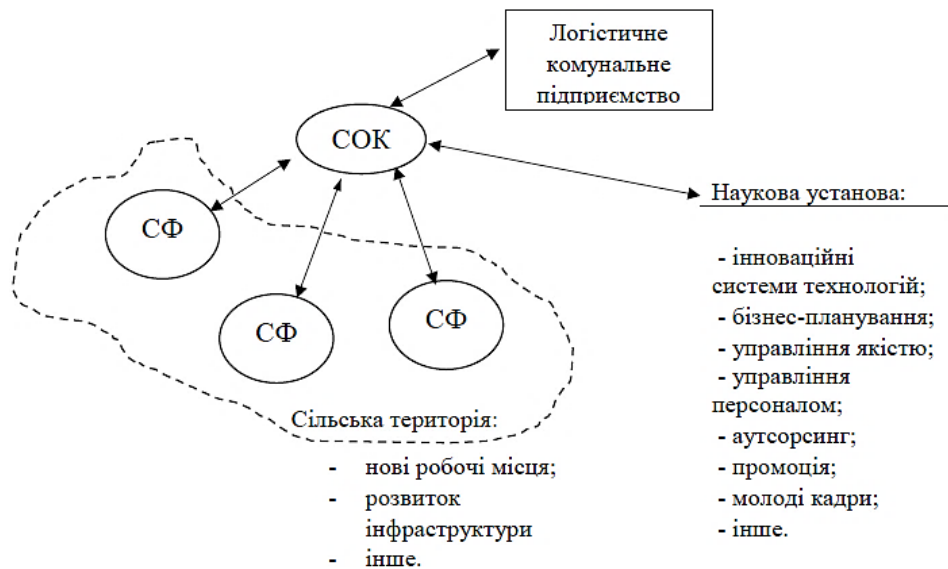

Рис. 2. Схема співпраці логістичного комунального підприємства із СОК на базі сімейних ферм

Джерело: розроблено автором

- розширення інформаційної бази;
- поліпшення умов для появи та реалізації нових ідей;
- активізація інноваційних та інвестиційних процесів;
- підвищення гнучкості в організації підприємницької діяльності;
- підвищення ефективності виробництва за рахунок скорочення витрат (на маркетинг, рекламу, підготовку кадрів та ін.);
- поліпшення якості робочої сили;
- розширення можливостей виходу на зрубіжні ринки;
- розширення можливостей в одержанні більш кваліфікованих послуг із консалтингу;
- підвищення культури підприємництва;
- удосконалювання бази оподаткування.

На об'єктивних перевагах кластерної політики у своїх роботах наголошує й Л.І. Катан [7]. Досліджуючи концептуальні засади сталого розвитку аграрної сфери, автор звертає увагу на необхідності забезпечити:

- реалізацію багатофункціональності сільського господарства, що забезпечує унікальність його як інструмента сприяння розвитку, а саме виду економічної діяльності, джерела доходів і постачальника екологічних послуг;
- проголошення еколого-соціального імперативу з погляду на особливе значення його насамперед для задоволення людських потреб у харчуванні та формуванні умов життєдіяльності сільського населення;
- розвиток сільського господарства не лише як сектору економіки, а й як важливого укладу життя значної частини українців;
- екологічність розвитку, що генетично притаманна і важлива для аграрної галузі, оскільки вона має справу з природними ресурсами; раці-

ональне формування агроландшафтів і довготривале збереження їх продуктивності;

- зрівноваженість галузевого і територіального розвитку;
- оптимальне поєднання великих і малих форм агрогосподарювання;
- більш інноваційне і комплексне застосування наявних знань, досягнень науки і техніки, включаючи «офіційну» науку, традиційні та нетрадиційні знання, а також нові підходи інтегрованого управління аграрними і природними ресурсами.

Висновки. Отже, як на нашу думку, так і на думку багатьох вітчизняних науковців, перспективним для забезпечення сталого розвитку об'єднаних територіальних громад є використання кластерного підходу, заснованого на горизонтальній кооперації та співробітництві управлінських структур, некомерційних та наукових організацій, різних виробничо-господарських та фінансово-кредитних структур, населення.

Так, кластерна структура на окремо взятій території буде сприяти сталому розвитку цієї території на засадах ініціативності, інноваційності, інформованості, інтегрованості, інтересу, що, своєю чергою, призведе до:

- збільшення кількості робочих місць;
- розвитку нових бізнес-послуг на основі співпраці різних науково-дослідних установ;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій та впровадження нових інвестиційних проектів;
- впровадження і використання інноваційних технологій у рамках співпраці суб'єктів кластеру;
- вирішення більшості соціально-економічних та екологічних питань та проблем.

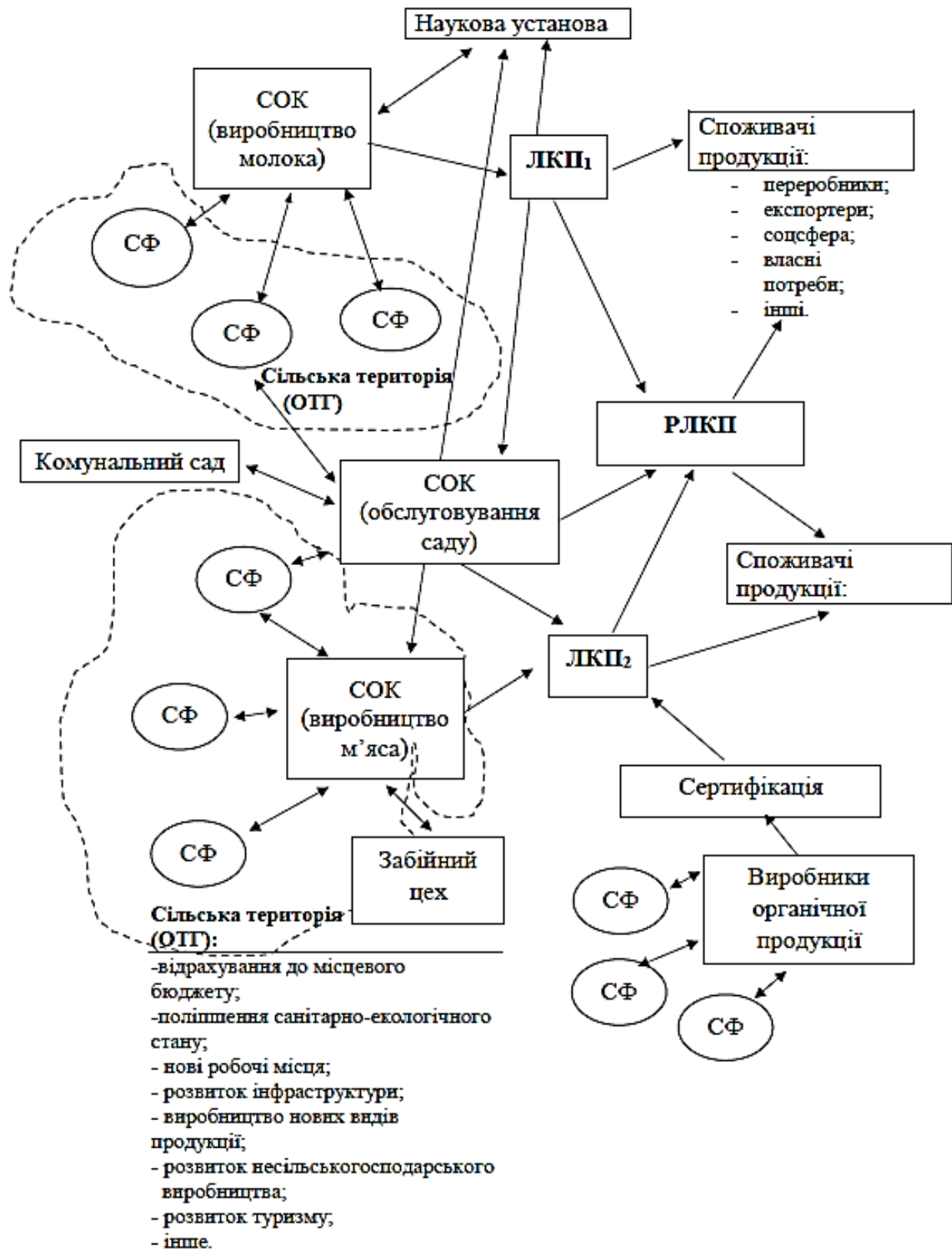

Рис. 3. Модель територіального агрорекреаційного кластера

Джерело: дослідження автора

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва Л.М. Теоретико-прикладне трактування ролі кластера як інструменту підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / Л.М. Васильєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 23. – С. 119–121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_23_33.
2. Бігус М.М. Кластеризація як перспектива розвитку міжнародного туризму та активізатор економіки в Україні / М.М. Бігус, Є.Д. Голикова // Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна. – 2017. – Вип. 27(2). – С. 48–52.
3. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К. : Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. – 72 с.
4. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; пер. з англ. – М., 2005. – 608 с.
5. Ільчук В.П. Формування кластерів як засіб підвищення конкурентоспроможності економіки регіону / В.П. Ільчук, І.В. Лисенко // Проблеми формування нової економіки XXI века : Міжнарод. науч.-практ. інтернет-конф. (17–19 дек. 2008 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008dec/5_ilchuk.php.
6. Ульяновченко Ю.О. Формування кластерів як засіб сталого соціально-економічного розвитку регіону / Ю.О. Ульяновченко // Теорія та практика державного управління. – 2011. – № 4(35). С. 1–7.
7. Катан Л.І. Теоретичні засади формування регіонального інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери / Л.І. Катан // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2012. – № 2. – С. 172–175 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2012_2_43.